

LEERPLAN

**NIET-CONFESSIONELE
ZEDENLEER**

2de graad ASO

1. Niet-confessionele zedenleer als levensbeschouwelijk vak

Het doel van niet-confessionele zedenleer is de leerlingen tot autonomie te brengen. Zij moeten zelfstandig kunnen oordelen en handelen. Deze autonomie blijft voor ieder van ons een voortdurend project. Autonomie betekent niet dat we als individuen geen nood aan anderen zouden hebben. Evenmin is het autonome individu enkel bezorgd om zichzelf. Als we autonomie als waarde ernstig nemen dan gaat het om die van iedereen. We streven naar vormen van samenleven waar we ieder in zijn autonomie respecteren. Vrijzinnig humanistische waarden zoals gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid en solidariteit zijn gebruikte criteria, en een democratische samenleving waar we de rechten van de mens respecteren, is de maatschappijvorm om deze te realiseren. De rechten van de mens zijn universele rechten en we wijzen elke vorm van racisme of seksisme af.

Belangrijk voor het streven naar autonomie is vrij onderzoek. Het is een wetenschappelijke methode. Maar voor niet-confessionelen is het ook een manier van omgaan met levensbeschouwelijke en morele vragen. We steunen enkel op menselijk verstand en menselijke ervaring om ons te oriënteren in het leven. Het betekent dat we bereid blijven om onze meningen te onderzoeken. Mensen zijn feilbaar en we steunen niet op goddelijke openbaringen die ons een onfeilbaar, maar niet-menselijk weten aan de hand doen. Er is geen boek of traditie of ideologie die absolute antwoorden geeft. Wat niet wegneemt dat boeken, traditie of bestaande levensbeschouwingen ons kunnen inspireren, maar dan op zo'n wijze dat we deze inspiratie zelf toetsen en verwerken.

Het leven is een ervaring en vergt voortdurend leren. We willen ons blijven informeren. We doen dit door rekening te houden met wetenschappelijke kennis. Maar niet alle levensvragen zijn eenduidig wetenschappelijk op te lossen. In nogal wat levensbeschouwelijke kwesties blijven alternatieve keuzen mogelijk en niet iedereen vult zijn leven op een zelfde wijze in. Vrij onderzoek als een levenshouding impliceert de bereidheid tot dialoog met anderen. Dat is willen luisteren naar anderen, zich kunnen inleven in de situatie van anderen of aan perspectiefwisseling doen. Het kenmerk van een authentieke dialoog is dat we ook onszelf in vraag kunnen stellen. Een dialoog creëert de vrije ruimte waarin gezagsargumenten, manipulatie en demagogie worden vervangen door redelijk overleg. Dat impliceert dat elkeen aan het woord kan komen en opvattingen slechts op grond van argumenten worden verworpen. Daarvoor moeten we ook leren omgaan met tegenspraak.

Autonomie is niet bereikt met het hebben van een eigen mening. Iedereen heeft wel een mening. Belangrijk is de kritische omgang met onze eigen meningen. Hoe zijn we ertoe gekomen? Wat is hun degelijkheid? Deze reflectie is belangrijk om bewust te leven. Nadenken over deze 'meningen' is niet enkel theoretisch. Ze zijn de mentale kaart waarmee we ons oriënteren in de wereld en zin geven aan het leven. Ze zijn van groot praktisch belang omdat ze een antwoord geven op verschillende fundamentele vragen. Hoe we naar onszelf kijken? Of we gelukkig mogen zijn zonder ons schuldig te voelen? Of we anderen ervaren als concurrenten of medestanders? Hoe we met de natuur omgaan? Of vrouwen en mannen gelijkwaardig zijn? Deze meningen die existentieel en politiek ons gedrag sturen, verwijzen naar waarden. Ze vormen het terrein van zingeving en moraal. We spreken van een wereldbeeld, een levensbeschouwing, een dagelijkse filosofie, een levensstijl. Ook zonder filosofisch onderzoek is een wereldbeeld aanwezig. Maar dan als een intuïtief of spontaan 'denken' dat we ervaren als een feitelijke toestand: we zijn nu eenmaal zo en we denken nu eenmaal zo.

De ontmoeting met verschillende antwoorden op levensbeschouwelijke vragen kan inspirerend werken. Ze nodigen uit om zelf te denken en te kiezen. Daarmee is niet gezegd dat die stap wordt gezet, maar de situatie is zo dat de nood om zelfstandig te kunnen oordelen over waarden en normen toeneemt. Eén van de belangrijkste beslissingen die een individu heden maakt is zelf denken of anderen voor hem laten denken. Die beslissing is ook bepalend voor ons opvoedingsproject, de wijze van socialiseren. Nogmaals, niet alleen de eigen autonomie maar ook de tolerantie waardoor we de autonomie van anderen aanvaarden, staat in een humanistische opvoeding centraal: het groeien in zelfstandigheid en het kunnen omgaan met verschil in mening.

Het is belangrijk dat zelfstandigheid niet vervalt in koppigheid van het eigen gelijk, wat een karaktertrek is van de autoritaire persoonlijkheid. Aan het andere uiterste echter staat het cultuurrelativisme. Wie alles relativeert, kiest niet meer. ‘Hij draait met de wind’. Het verschil met wie alles wil onderzoeken, is fundamenteel. De dialoog over waarden en het zelf wikken en wegen van pro’s en contra’s staat haaks op een relativisme dat een vorm van waardeonverschilligheid is. Tegenover dit laatste is het zich kunnen oriënteren in het leven een belangrijk talent. In de huidige maatschappij volgen veranderingen elkaar snel op en tradities worden niet meer van generatie op generatie doorgegeven. Om onszelf niet te verliezen in de snelle opeenvolging is het nodig dat we zelfstandig kunnen werken aan een identiteitsproject. Zoiets vergt weerbaarheid. Levensbeschouwelijk onderwijs als waardeverheldering speelt hierbij een doorslaggevende rol.

Niet alleen in het individuele vlak is dit belangrijk. Samenleven is immers ook een opdracht, een open proces. De creatieve en kritische inbreng van individuen is nodig om een democratie leefbaar te houden.

Vragen stellen en dialogen voeren over normen en waarden behoren tot het project van autonomie. Dat is een open identiteitsproject en staat niet los van de sociale contexten waarin we met de anderen en zo ook met onszelf leren omgaan. Het zichzelf sturen vanuit waarden die we in dialoog toetsen, is de omschrijving van een zelfstandige morele houding. Het is belangrijk dat de leraar deze zoekende houding stimuleert. Hij moet in staat zijn om de klas om te vormen tot een ‘gemeenschap van onderzoek’. Hij brengt de leerlingen het enthousiasme en zelfvertrouwen bij om zelf te denken en in dialoog te treden met anderen. Zoiets gebeurt in een open geest en met respect voor de verschillende leefwerelden. Daarvoor is het nodig dat hij de leerlingen ernstig neemt en dat in gesprekken hun noden en vragen aan bod komen. De leraar zorgt voor de nodige interactie en houdt als een goed gespreksleider de relevantie van wat wordt gezegd in het oog. Hoe meer hij zelf het thema heeft verkend, hoe beter hij in staat is om die relevantie te herkennen.

2. Het leerplan

In het leerplan staan de twee klassen van elke graad naast elkaar. Dit geldt niet voor het derde leerjaar van de derde graad. Zo is de differentiatie duidelijk en is aangegeven dat verticale opbouw nodig is.

De procesdoelen geven aan dat we het leren moeten begrijpen als een proces dat de leraar op gang brengt. Ze geven als doel de richting aan waarin we willen werken. Voor de levensbeschouwelijke vakken zijn er geen vakspecifieke eindtermen. Om de procesdoelen in te vullen zijn verschillende strategieën mogelijk. In het leerplan zetten we met de thema’s de bakens uit voor een mogelijke invulling. Variatie is mogelijk maar moet steunen op een grondige analyse van het procesdoel. De achterliggende gedachte is dat een leraar de waaier van de vijf procesdoelen aan bod laat komen. De vijf procesdoelen zijn:

1. Vrij en zelfstandig leren denken en handelen om te komen tot een zo groot mogelijke persoonlijke autonomie.
2. Moreel leren denken, wat inhoudt dat de leerlingen leren ingaan tegen onverschilligheid en betrokkenheid leren ontwikkelen.
3. De waarde leren inzien van het humaniseren van de samenleving, in een poging een humane wereld op te bouwen.
4. Verantwoordelijkheid leren opnemen tegenover de huidige en de toekomstige generaties.
5. Het oefenen van de zingeving en leren inzien dat de individuele mens nooit de enige zindrager is.

De procesdoelen en hun bijzondere procesdoelen hebben betrekking op drie grote gebieden die onderling afhankelijk zijn en op elkaar inwerken:

1. De individuele mens.
2. Het ik en de anderen.
3. Het ik en de wereld.

Deze gebieden spelen een belangrijke rol in de differentiatie tussen de verschillende graden. Het eerste gebied of het microniveau krijgt de klemtoon in de eerste graad. Het tweede gebied of het mesoniveau zal in de tweede graad meer naar voren komen. Het derde gebied of macroniveau krijgt de volle aandacht in de derde graad.

Het is een kwestie van klemtoon en niet van uitsluiting. Het is dus niet zo dat we nooit over de wereld spreken in de eerste graad of altijd in de derde graad. Maar een mens van twaalf jaar is anders dan een van achttien. Om dit naar voren te laten komen, onderscheiden we voor de drie gebieden een andere operator. Het zichzelf ontdekken om zo tot de anderen te komen is volop aan de gang in de eerste graad. We duiden dit proces aan met de operator 'openbreken'. In de tweede graad komen de anderen meer aan bod. De operator hier is 'socialiseren'. In de derde graad is het mogelijk om meer afstand te nemen. De reflectie die in de eerste graad begint, wordt uitgediept en verfijnd. De operator is hier 'kritiek'. Bij het thematisch invullen van de procesdoelen voor de verschillende graden is met deze gradatie van gebieden rekening gehouden.

Leerplan tweede graad ASO

Procesdoel I: Vrij en zelfstandig leren denken en handelen

Bijzondere procesdoelen:

1. Groei naar volwassenheid
2. Denken
3. Handelen
4. Postconventionele instelling

1.1 Groei naar volwassenheid

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p><u>Wie ben ik?</u></p> <p>Mijn lichaam</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ aanvaarding van mijn lichaam <ul style="list-style-type: none"> - biologische behoeften - omgaan met gezondheid en ziekte <ul style="list-style-type: none"> * lichaamsbeweging (sport) * verslaving * gezondheidsobsessie ◦ seksualiteit <ul style="list-style-type: none"> - sekseverschillen - holebi - bespreekbaarheid, zelfrespect, afspraken, veiligheid <ul style="list-style-type: none"> * veilige seks * zwangerschapspreventie * SOA * zelf je grenzen bepalen <p>Mijn persoonlijkheid</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ zelfbeeld <ul style="list-style-type: none"> - negatief zelfbeeld <ul style="list-style-type: none"> oorzaken complexen dysfuncties 	<p><u>Wie ben ik?</u></p> <p>Mijn lichaam</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ aanvaarding van mijn lichaam <ul style="list-style-type: none"> - realisme <ul style="list-style-type: none"> * omgaan met schoonheidsnormen * eetstoornissen - zelfrespect en respect voor de andere <ul style="list-style-type: none"> * risicogedrag ◦ seksualiteit <ul style="list-style-type: none"> - functies van seksualiteit <ul style="list-style-type: none"> * voortplanting * lustbeleving * genegenheid - normaal / abnormaal / aanvaardbaar / niet aanvaardbaar? <ul style="list-style-type: none"> * seksuele taboes <p>Mijn persoonlijkheid</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ persoonlijkheid, karakter en temperament <ul style="list-style-type: none"> - erfelijkheid - opvoeding en omgevingsfactoren - vrije wil

<ul style="list-style-type: none"> - positief zelfbeeld <ul style="list-style-type: none"> het unieke zelf zelfwaardering zelfrelativering ◦ aangeboren/ aangeleerd <ul style="list-style-type: none"> - niet alles ligt voor het leven vast - dingen die ik kan veranderen - dingen die ik zou veranderen ◦ emoties <ul style="list-style-type: none"> - omgaan met emoties <ul style="list-style-type: none"> jaloersheid, afgunst agressie, haat, boosheid pijn, leed, verdriet, - emotionele behoeften <ul style="list-style-type: none"> genegenheid, liefde treuren, rouwen piekervaringen, kicks - EQ ◦ spiegelen aan anderen <ul style="list-style-type: none"> - mijn ideaalbeeld <ul style="list-style-type: none"> de leeftijdsgroep reclame en media vedettencultus - groepsgedrag, leiderschap, authenticiteit 	<ul style="list-style-type: none"> ◦ mijn persoonlijkheid en die van anderen kennen <ul style="list-style-type: none"> - van frenologie naar persoonlijkheidstest - typologie van persoonlijkheden ◦ waardering van persoonlijkheidskenmerken <ul style="list-style-type: none"> - rol van de cultuur - rol van de context ◦ informatie over mezelf <ul style="list-style-type: none"> - zelfreflectie - feedback van anderen ◦ emoties <ul style="list-style-type: none"> - rationeel / irrationeel <ul style="list-style-type: none"> kan ik objectief zijn? dromen - hulp bij emotionele moeilijkheden <ul style="list-style-type: none"> stress obsessie eenzaamheid angst depressiviteit, suicide ◦ spiegelen aan anderen <ul style="list-style-type: none"> - zich afzetten tegen anderen <ul style="list-style-type: none"> in-group versus out-group coalities en territoriumgedrag rivaliteit - ploeggeest, saamenhorigheid, saamenwerking,
--	--

Wat wil ik?**Omgaan met mezelf**

- mijn dromen
 - toekomstperspectief,
 - ambities, aspiraties
- mijn mogelijkheden
 - realistisch inschatten
 - * onzekerheid
 - * zelfoverschatting
- wat heb ik nodig?
 - essentiële behoeften?
 - materialistisch of?

Omgaan met anderen

- omgaan met conflicten
 - leeftijdgenoten
 - generatieconflicten
 - ouders
 - autoriteiten

Wat wil ik?**Omgaan met mezelf**

- een levensplan
 - initiatieven nemen/ parasiteren
 - conformisme/ non-conformisme
- mijn kwetsbaarheid
 - vallen en opstaan
 - *ontgoochelingen
 - * frustraties
 - eenzaamheid
 - * niemand begrijpt mij
 - * uitsluiting, isolement
 - relativeren, humor, nuanceren

Omgaan met anderen

- omgaan met conflicten
 - oorzaak van conflicten
 - oplossen van conflicten
- verwachtingen
 - wat ik van anderen verwacht
 - wat anderen van mij verwachten

1.2 Zelfstandig denken

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Vrij onderzoek</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ kennis en wetenschap. <ul style="list-style-type: none"> - de waarneming <ul style="list-style-type: none"> * factoren die de waarneming beïnvloeden * selectieve perceptie / selectieve retentie * toepassing: ooggetuigen - wat is de reikwijdte van onze zintuigen <ul style="list-style-type: none"> * toepassing: paranormale waarneming ◦ het denken mag zich niet onderwerpen (Poincaré) <ul style="list-style-type: none"> - partij - hartstocht - belang - vooroordeel - dogma's ◦ informatiematiebronnen onderscheiden <ul style="list-style-type: none"> - propaganda - reclame - krant - internet ◦ boodschappen onderscheiden <ul style="list-style-type: none"> - geruchten - roddels - getuigenissen - anekdotes 	<p>Vrij onderzoek</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ kennis en wetenschap. <ul style="list-style-type: none"> - het onderscheid tussen wetenschap en pseudowetenschap <ul style="list-style-type: none"> * alchemie versus chemie - het onderscheid tussen wetenschap en geloof <ul style="list-style-type: none"> * openbaring, dogma's, magie ◦ wetenschappelijke theorie <ul style="list-style-type: none"> - feiten goed interpreteren - wetenschap stelt experimenten op - wetenschap werkt met hypothesen - het verwerpen van een wetenschappelijke theorie <ul style="list-style-type: none"> * nieuwe feiten * beter theoretisch model ◦ betrouwbare informatiebronnen <ul style="list-style-type: none"> - wie vertelt wat? <ul style="list-style-type: none"> * deskundigen * personaliteiten, BV's * getuigenissen * belanghebbend / belangeloos - dezelfde feiten anders verteld <ul style="list-style-type: none"> * selectie * interpretatie

- nieuws
 - * informatie
 - * amusement

Leren redeneren

- argumenten herkennen
 - gezagsargumenten
 - * ipse dixit
 - * traditie en geloof
 - * indruk maken met getallen
(misbruik van enquêtes of statistieken)
 - veralgemenen
 - * overhaaste veralgemening
 - * niet-representatieve veralgemening
- filosoferen
 - vragen stellen
 - * verwondering
 - * evidenties in vraag stellen
 - vragen stellen aan mekaar
 - * wat bedoel je met? (duidelijkheid)
 - * waarom denk je dat? (redenen)
 - * kun je je iets anders voorstellen? (alternatieven)
 - * wat leid je daaruit af? (consequenties)
 - * volgt dat uit wat je zegt? (implicaties)

- beeldmateriaal
 - * ik heb het gezien
 - * duiden van beelden

Leren redeneren

- argumenten herkennen
 - vooroordelen
 - * persoonlijke aanvallen: ad hominem
 - * inspelen op hartstochten: ad populum
 - tegenstrijdigheden
 - dubbelzinnig taalgebruik
 - suggestieve taal
 - vage taal
 - emotionele taal
- filosoferen
 - Socratisch gesprek
 - * zichzelf in vraag stellen (het niet-weten)
 - * wat 'men' denkt bevragen
 - de klas als een gemeenschap van onderzoek
 - * we verzamelen feiten
 - * we analyseren
 - * we generaliseren
 - * we deduceren
 - * we induceren
 - * we vormen hypothesen
 - * we toetsen hypothesen

Verruiming waarnemingsveld

- andere groepen in de samenleving
perspectiefwisseling
bv. bejaarden, daklozen, werklozen, zigeuners,
gehandicapten, holebi's

Verruiming waarnemingsveld

- andere culturen
perspectiefwisseling

1.3 Zelfstandig handelen

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Handelen op grond van</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ informatie <ul style="list-style-type: none"> - drugs en gevaren ◦ tradities <ul style="list-style-type: none"> - levensbeschouwing ◦ overleg <ul style="list-style-type: none"> - afspraken maken binnen een groep <p>Bedoelingen en consequenties</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ beloften <ul style="list-style-type: none"> - zichzelf iets beloven trouw blijven aan zichzelf - anderen iets beloven loyaal tegenover anderen ◦ verantwoordelijkheid opnemen voor de eigen keuze <ul style="list-style-type: none"> - onbedoelde gevolgen - toeval - verantwoordelijkheid, verantwoording, schuld 	<p>Handelen op grond van</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ informatie <ul style="list-style-type: none"> - seksualiteit en SOA ◦ tradities <ul style="list-style-type: none"> - partnerkeuze ◦ overleg <ul style="list-style-type: none"> - gemeenschappelijk belang van de groep <p>Bedoelingen en consequenties</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ idealen <ul style="list-style-type: none"> - utopisch streven - engagement * realisme ◦ vrijheid veronderstelt verantwoordelijkheid <ul style="list-style-type: none"> - anticiperen op de gevolgen van mijn handelingen - wat ik ervaar en wat anderen ervaren

1.4 Postconventionele instelling

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Authenticiteit</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ mezelf zijn <ul style="list-style-type: none"> - tussen vrienden - in de klas - thuis - bij vreemden ◦ als kiezen moeilijk wordt <ul style="list-style-type: none"> - ouders en vrienden - mijn beste vriend handelt verkeerd <p>Integreren van eigen waarden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ naar eigen waarden <ul style="list-style-type: none"> - handel ik naar mijn eigen waarden? - stel ik mij gewetensvragen? - heb ik ooit gewetenswroeging? ◦ spanningsveld tussen weten en doen: <ul style="list-style-type: none"> - principes en engagement <ul style="list-style-type: none"> * waarvoor zet ik mij in? ◦ veralgemenen van waarden <ul style="list-style-type: none"> - de gouden regel (doe niet aan een ander ...) 	<p>Authenticiteit</p> <ul style="list-style-type: none"> - mezelf zijn <ul style="list-style-type: none"> * conformisme * gehoorzaamheid * rebellie * samenwerken - omgaan met dilemma's <ul style="list-style-type: none"> * plicht of vrijheid * principes of belangen <p>Integreren van eigen waarden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ naar eigen waarden <ul style="list-style-type: none"> - extern geweten / intern geweten <ul style="list-style-type: none"> * straf, sanctie en beloning * gezag en traditie ◦ spanningsveld tussen weten en doen <ul style="list-style-type: none"> - het goede weten en het goede doen <ul style="list-style-type: none"> * in de bres springen voor een ander ◦ veralgemenen van waarden <ul style="list-style-type: none"> - wederkerigheid

Procesdoel II Moreel denken tegen de onverschilligheid, voor betrokkenheid

Bijzondere procesdoelen:

- 2.1 Exploreren, verkennen en integreren van waarden
- 2.2 Ontdekken van morele problemen
- 2.3 Ontwikkelen van morele beleving en inleving

2.1 Exploreren, verkennen en integreren van waarden

Opmerking: dit procesdoel zal normaal gezien bij elke les terugkomen. Het belang ervan is dat leerlingen beseffen dat heel veel keuzes in het leven waardegeladen zijn en dat bij deze keuzes bovendien heel vaak waardeconflicten zullen optreden. De bedoeling is leerlingen rationeler en zelfbewuster te laten nadenken over deze conflicten. Bij dit procesdoel zijn de onderwerpen legio en is de werkvorm eigenlijk de essentie.

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p style="text-align: center;">Waarden herkennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ wat vinden we goed? <ul style="list-style-type: none"> - morele waarden bespreken <ul style="list-style-type: none"> * rechtvaardigheid * verantwoordelijkheid * menswaardigheid * vrijheid * gelijkwaardigheid * veiligheid ◦ wat volgt uit onze waarden? <ul style="list-style-type: none"> - morele normen of gedragsregels bespreken <ul style="list-style-type: none"> * je moet eerlijk delen * je moet anderen in nood helpen * je moet respect hebben voor anderen * je mag niet liegen * je mag niet stelen * je mag niet doden ◦ wat appreciëren we in mensen? <ul style="list-style-type: none"> - deugden bespreken <ul style="list-style-type: none"> * moed 	<p style="text-align: center;">Waarden herkennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ iedereen doet aan moraal <ul style="list-style-type: none"> - we drukken met waarden uit wat goed is tegenover <ul style="list-style-type: none"> * onszelf * anderen * de natuur - waarden zijn criterium voor ons oordeel <ul style="list-style-type: none"> * is dit rechvaardig? * is dit eerlijk? * is dit discriminerend? ◦ waarden zijn inzet van discussie <ul style="list-style-type: none"> - naargelang wat we willen <ul style="list-style-type: none"> * hoe wil ik leven? * hoe wil ik met anderen omgaan? * hoe willen anderen leven? - naargelang onze interpretatie <ul style="list-style-type: none"> * welk gedrag is rechtvaardig? * wat noemen we eerlijk? ◦ waarden bepalen onze identiteit <ul style="list-style-type: none"> - wie willen we zijn?

- * trouw
- * verantwoordelijkheid
- * wijsheid

Waarden analyseren

- hoe komen we tot onze waarden?
 - traditie
 - opvoeding
 - cultuur
 - geloof
 - overleg
 - vrij onderzoek
- waarden en feiten
 - feitelijke oordelen
 - * waar of onwaar?
 - * we kunnen ze objectief constateren
 - smaakoordelen
 - * lekker of vies?
 - * mooi of lelijk?
 - * ze verschillen van individu tot individu
 - morele oordelen
 - * goed of slecht?
 - * morele oordelen zijn een stellingname, en om anderen te overtuigen gebruiken we waarden en feiten
 - feiten en waarden uit mekaar houden

- wat verwachten we?
- wat en wie appreciëren we?
- wat zijn onze aspiraties?

Waarden analyseren

- hoe komen we tot onze waarden?
 - rationeel of irrationeel
 - * redenen kunnen aangeven
 - autonoom of heteronoom
 - * gezag en autoriteit
 - * overleg plegen met anderen
 - * zich informeren
- waarden en feiten
 - morele oordelen zijn een stellingname over
 - * het 'goede' leven
 - * het 'goede' samenleven
 - moraal en wetenschap
 - * feiten over het 'goede' leven
biologie, psychologie
 - * feiten over het 'goede' samenleven
sociologie, antropologie,
economie,
politicologie
 - waarderingen en beschrijvingen
 - * verschil tussen beide
 - * verkeerde en juiste geolgtrekkingen
 - * als wetenschap ideologie wordt

2.2 Ontdekken van morele problemen

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Morele problemen herkennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ moreel perspectief <ul style="list-style-type: none"> - zijn er waarden in het geding? - welke waarden? - zijn er normen in het geding? - welke normen? ◦ beoordeling <ul style="list-style-type: none"> - hanteren de participanten de juiste waarden? - zijn de normen als gedragsregels in overeenstemming met de waarden? <p>Waardegebieden (bespreken op mesoniveau)</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ milieu <ul style="list-style-type: none"> - vormen van vervuiling (lucht, bodem, water, straling, voeding) - ziekten als gevolg van vervuiling - omspringen met energie - mobiliteit - groenvoorziening ◦ geneeskunde <ul style="list-style-type: none"> - geneesmiddelengebruik en -misbruik - voorbehoedsmiddelen - ongewenste zwangerschap 	<p>Morele problemen herkennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ moreel perspectief kunnen afbaken van <ul style="list-style-type: none"> - economisch perspectief - juridisch perspectief - technologisch perspectief - geneeskundig perspectief ◦ beoordeling <ul style="list-style-type: none"> - welke soort van criteria hanteert men? economische, juridische ...? - moeten we hier morele criteria hanteren? <p>Waardegebieden(bespreken op mesoniveau)</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ milieu <ul style="list-style-type: none"> - milieu en onze leefwijze - alternatieve energiebronnen - afvalbeleid - milieuorganisaties en hun doelstellingen (info uit de actualiteit) ◦ geneeskunde <ul style="list-style-type: none"> - alterantieve geneeskunde - esthetische chirurgie - kunstmatige bevruchting

<ul style="list-style-type: none"> - abortus ° economie <ul style="list-style-type: none"> - werklozen - daklozen - armoede - economische vluchtelingen - reclame - consumptie ° sociale leefwereld <ul style="list-style-type: none"> - gehandicapten - bejaarden ° autoriteit <ul style="list-style-type: none"> - regels thuis - regels op school ° familie <ul style="list-style-type: none"> - generatieconflicten - alleenstaande moeders of vaders - opvang voor kinderen na school - taken in het huishouden - rolpatronen ° seksualiteit en liefde <ul style="list-style-type: none"> - verantwoordelijkheid voor jezelf en anderen - eeuwig trouw 	<ul style="list-style-type: none"> - euthanasie ° economie <ul style="list-style-type: none"> - duale maatschappij - sociale voorzieningen - de actieve bevolking en vergrijzing - migranten - belastingen - studentenjobs ° sociale leefwereld <ul style="list-style-type: none"> - multicultureel - jongerengroepen ° autoriteit <ul style="list-style-type: none"> -inspraak op school - politie en gerecht ° familie <ul style="list-style-type: none"> - gezinsvormen - adoptie - echtscheiding - rechten van het kind bij echtscheiding - stiefzussen en -broers ° seksualiteit en liefde <ul style="list-style-type: none"> - intimiteit - een ander naar waarde schatten
---	--

2.3 Ethische beleving

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Morele houdingen en levensbeschouwingen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ mensbeelden in <ul style="list-style-type: none"> - vrijzinnig humanisme - christendom - islam ◦ maatschappijbeelden in <ul style="list-style-type: none"> - idem ◦ wereldbeelden <ul style="list-style-type: none"> - idem ◦ sleutelbegrippen bespreken zoals <ul style="list-style-type: none"> - vrije wil en gehoorzaamheid - zonde en schuld - eeuwige leven - verlossing <p>Moraal in de praktijk</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ waarden en belangen <ul style="list-style-type: none"> - mijn belang en dat van anderen - toepassingen: <ul style="list-style-type: none"> * drankautomaten op school * het gebruik van gsm op school * als we mekaar respecteren ◦ waarden en macht <ul style="list-style-type: none"> - het recht van de sterkste 	<p>Morele houdingen en levensbeschouwingen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de erkenning van de mens als schepper van morele waarden? ◦ de waardigheid van de mens vereist erkenning van zijn vrijheid (zelfbeschikking)? ◦ mensen hebben een sociale verantwoordelijkheid? ◦ mensen zijn in staat om rationeel te handelen? ◦ mensen kunnen leren uit hun fouten? ◦ mensen moeten zichzelf verlossen? ◦ alle mensen zijn gelijkwaardig? ◦ emancipatie van mensen is belangrijk? ◦ gelijkberechtiging van mensen is belangrijk? ◦ verdraagzaamheid is belangrijk? ◦ de mens is verbonden aan de natuur? <p>Moraal in de praktijk</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ waarden en belangen <ul style="list-style-type: none"> - individueel belang - groepsbelang - belang van allen - toepassingen: <ul style="list-style-type: none"> * sport / sponsoring (sportclub) * gezondheid / reclame (roken) * transplantatie / donors (orgaandonatie) ◦ waarden en macht <ul style="list-style-type: none"> - democratisch leiderschap

<ul style="list-style-type: none"> * concurrentie - rekening houden met mekaar * samenwerken - rechten en plichten <p>◦ waarden in conflict</p> <ul style="list-style-type: none"> - conflicten tussen persoonlijke waarden en waarden van de groep - toepassing: waarden en groepsdruk (als ik vind dat de groep ongelijk heeft). <p>Morele standpunten funderen</p> <p>◦ moreel handelen op grond van (Lawrence Kohlberg)</p> <ul style="list-style-type: none"> - egocentrische oriëntatie - sociale oriëntatie - principiële oriëntatie <p>◦ morele creativiteit</p> <ul style="list-style-type: none"> - consequenties inschatten voor mezelf <ul style="list-style-type: none"> drugs spijbelen - alternatieven bedenken 	<ul style="list-style-type: none"> * inspraak * zich houden aan afspraken - laissez faire: als er geen waarden zijn - autoritair: als er geen inspraak is <p>◦ waarden in conflict</p> <ul style="list-style-type: none"> - conflicten tussen persoonlijke morele waarden en maatschappelijke basiswaarden - toepassing: waarden en wetgeving (als ik vind dat de wet onjuist is). <p>Morele standpunten innemen en morele creativiteit</p> <p>◦ moreel handelen op grond van (Lawrence Kohlberg)</p> <ul style="list-style-type: none"> - idem met klemtoon op principiële oriëntatie <p>◦ morele creativiteit</p> <ul style="list-style-type: none"> - consequenties inschatten voor anderen <ul style="list-style-type: none"> * burenlawaai * vandalisme - alternatieven bedenken
---	--

Procesdoel III Humaniseren van het samenleven met anderen

Bijzondere procesdoelen:

- 3.1 Exploreren, verkennen en integreren van de mogelijkheden van de mens
- 3.2 Exploreren, verkennen en integreren van de grenzen van de mens
- 3.3 Ontdekken van mensenrechten
- 3.4 Beleven van de democratie
- 3.5 Oefenen in sociale verantwoordelijkheid

De nadruk ligt hier op de mens als soort in tegenstelling tot procesdoel I, waar we de nadruk leggen op de mens als individu

3.1 Exploreren, verkennen en integreren van de mogelijkheden van de mens

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>De mens ontwikkelt zich</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ evolutietheorie <ul style="list-style-type: none"> - Darwin en andere onderzoekers <ul style="list-style-type: none"> * de motor van de evolutie? - het menselijk genoom <ul style="list-style-type: none"> * er is maar één mensensoort - de mens is een sprekend dier <ul style="list-style-type: none"> * mensen- en dierentaal ◦ ontwikkelingspsychologie <ul style="list-style-type: none"> - sociale ontwikkeling <ul style="list-style-type: none"> * zich hechten aan anderen * anderen herkennen * zich inleven in anderen <p>De mens leert</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ dieren conditioneren <ul style="list-style-type: none"> - de hond van Pavlov (reflexen) - de kat van Thorndike (Trial and Error) - de ratten van Skinner (Skinnerbox) 	<p>De mens ontwikkelt zich</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ evolutietheorie <ul style="list-style-type: none"> - drie soorten hersenen <ul style="list-style-type: none"> * instincten: reptielenbrein * emoties: zoogdierenbrein * verstand en beheersing: de neocortex, - ontwikkeling menselijk embryo - is de mens eindpunt van de evolutie? ◦ ontwikkelingspsychologie <ul style="list-style-type: none"> - ontwikkeling van het geheugen <ul style="list-style-type: none"> * korte en lange termijn geheugen - taalontwikkeling <p>De mens leert</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ mensen conditioneren <ul style="list-style-type: none"> - aversietherapie - reclametechnieken

De mens is een sociaal wezen

- cultuur en natuur
 - dieren en cultuur
 - * insektenkolonies
 - * sociale dieren
 - wolfskinderen

- economie
 - soorten arbeid
 - arbeidsverdeling
 - toekomst van de arbeid
 - * robotisering

De mens is een sociaal wezen

- wat is cultuur?
 - koken is cultuur (Claude Lévi-Strauss)
 - culturele gewoonten worden doorgegeven
 - * cultureel leren
 - het belang van taal en communicatie
 - gelijkenissen en verschillen tussen culturen

- economie
 - arbeid en vrije tijd in verschillende culturen
 - * Bosjesmannen
 - * agrarische cultuur
 - loon naar werken

3.2 Exploreren, verkennen en integreren van de grenzen van de mens

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p style="text-align: center;">De mens is biologisch bepaald</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ lichaam <ul style="list-style-type: none"> - veroudering <ul style="list-style-type: none"> * lichamelijk en psychisch * geneeskunde en levensverlenging - dood <ul style="list-style-type: none"> * meest voorkomende oorzaken * stervensbegeleiding ◦ invloed van chemische stoffen <ul style="list-style-type: none"> - drugs <ul style="list-style-type: none"> * gedragsveranderingen * lichamelijke gevolgen ◦ erfelijkheid <ul style="list-style-type: none"> - IQ aangeboren of aangeleerd <ul style="list-style-type: none"> * zin of onzin van IQ test * soorten intelligentie * geboren genieën? * rekenwonders en geheugentraining * individuele verschillen - grenzen van de menselijke psyche <ul style="list-style-type: none"> * paranormale gaven 	<p style="text-align: center;">De mens is biologisch bepaald</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ lichaam <ul style="list-style-type: none"> - erfelijke ziekten - nieuwe ziekten <ul style="list-style-type: none"> * beschavingsziekten * nieuwe virussen * milieuverontreiniging ◦ invloed van chemische stoffen <ul style="list-style-type: none"> - hormonen <ul style="list-style-type: none"> * invloed op gedrag (bv. adrenaline) * invloed op het lichaam (bv. geslachtshormonen) ◦ erfelijkheid <ul style="list-style-type: none"> - gedragsgenetica <ul style="list-style-type: none"> * onderzoek met tweelingen * onderzoek met geadopteerde kinderen * onderzoek binnen gezinnen - alcoholisme erfelijk? - criminaliteit erfelijk?

- de mens een dier?
 - agressie
 - territoriumdrift
 - altruïsme en egoïsme

De mens wordt bepaald door zijn omgeving

- culturele antropologie
 - rolpatronen zijn aangeleerd
 - * jongeren en ouderen
 - * mannen en vrouwen
- sociologie
 - vormen van socialisering binnen de familie
 - * soorten opvoeding
 - * traumatische ervaringen
 - mishandeling
 - verwaarlozing

- de mens een dier?
 - het gelijk of ongelijk van de sociobiologie

De mens wordt bepaald door zijn omgeving

- culturele antropologie
 - normen voor gedrag zijn aangeleerd
 - * wat vinden we normaal en abnormaal?
 - * wat eten we?
 - * hoe gaan we met mekaar om?
- sociologie
 - vormen van socialisering in een samenleving
 - * de school
 - * indoctrinatie

3. 3 Ontdekken van mensenrechten

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Rechten en rechtspraak</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ humanisering van de rechtspraak <ul style="list-style-type: none"> - straf <ul style="list-style-type: none"> * lijfstraffen * terechtstellingen * gevangnissen: vroeger en nu * doodstraf: vroeger en nu - veroordeling <ul style="list-style-type: none"> * van godsoordeel naar rechtsprocedure * verzachtende omstandigheden - rechtszekerheid <ul style="list-style-type: none"> * ongeschreven wet * geschreven wet <p>De rechten van het kind</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ jongeren en de wet <ul style="list-style-type: none"> - minderjarigheid - zedelijke bescherming van de minderjarigen - ouderlijke macht en verplichtingen ◦ Verdrag inzake de rechten van het kind <ul style="list-style-type: none"> - het begrip non-discriminatie (art.2) - het belang van het kind (art. 3) - recht op leven en ontwikkeling (art.6) 	<p>Rechten en rechtspraak</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ humanisering van de rechtspraak <ul style="list-style-type: none"> - regels voor <ul style="list-style-type: none"> * huiszoeking en fouilleren * ondervraging * voorlopige hechtenis - rechten van de verdachte <ul style="list-style-type: none"> * verdachte is geen beschuldigde - rechten van gevangenen <ul style="list-style-type: none"> * in de gevangenis * opnieuw in de maatschappij - rechten van de slachtoffers <p>De rechten van het kind</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ jongeren en de wet <ul style="list-style-type: none"> - jongeren in contact met de politie - jeugdrechtbank - een aparte behandeling voor jongeren? ◦ Verdrag inzake de rechten van het kind <ul style="list-style-type: none"> - politieke rechten <ul style="list-style-type: none"> * non-discriminatie bv. recht op identiteit (art. 8)

- recht op naam en nationaliteit (art.7)
- geen scheiding tussen kinderen en ouders (art. 9)
- vrijheid van godsdienst (art.14)
- recht op een passende levensstandaard (art.27)
- recht op onderwijs (art. 28)
- recht op gezondheidszorg (art. 24)

Groepen komen op voor hun rechten

- discriminatie
 - op grond van huidkleur
 - op grond van klasse
 - op grond van geslacht
- emancipatie
 - Apartheid en segregatie
 - arbeidersklasse en algemeen stemrecht
 - vrouwenemancipatie

- * participatie aan de samenleving
bv. vrijheid van meningsuiting (art.13)
- sociale rechten
 - * noodzakelijke voorzieningen
bv. gezondheidszorg (art. 24)
 - * bescherming
bv. tegen misbruik (art. 34)

Groepen komen op voor hun rechten

- discriminatie
 - op grond van seksuele voorkeur
 - op grond van overtuiging
- emancipatie
 - holebi's
 - vrijzinnigen en minderheidsgodsdiensten

3.4 Beleven van de democratie

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Democratische vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ omgaan met verschil in mening <ul style="list-style-type: none"> - discussie heeft positieve kanten - wat anderen zeggen kan belangrijk zijn <ul style="list-style-type: none"> * andere ervaringen * deskundigheid - hoe overtuig ik anderen? <ul style="list-style-type: none"> * argumenten en het publieke forum ◦ overleg <ul style="list-style-type: none"> - een gezamenlijk project uitwerken <ul style="list-style-type: none"> * doel omschrijven, taakverdeling opstellen ... ◦ omgaan met regels <ul style="list-style-type: none"> - opgelegde regels - afgesproken regels - geen regels <p>Democratische waarden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ vrijheid <ul style="list-style-type: none"> - “mijn vrijheid stopt waar de vrijheid van de ander begint” 	<p>Democratische vaardigheden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ omgaan met verschil in mening <ul style="list-style-type: none"> - waarom denken anderen anders? <ul style="list-style-type: none"> * we gebruiken dezelfde woorden anders * we beschikken niet over dezelfde informatie * we hebben andere belangen - hoe overtuig ik anderen? <ul style="list-style-type: none"> * moeten we over alles hetzelfde denken? ◦ overleg <ul style="list-style-type: none"> - komen tot consensus - compromissen sluiten <ul style="list-style-type: none"> * nut van een compromis inschatten ◦ omgaan met regels <ul style="list-style-type: none"> - regels beoordelen in functie van een doel - regels na discussie veranderen - samenleven en de noodzaak van regels <p>Democratische waarden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ tolerantie <ul style="list-style-type: none"> - het respecteren van minderheidsopvattingen - tolerantie steunt op regels

3.5 Oefenen in sociale verantwoordelijkheid

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Conflicten oplossen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ barrières wegwerken <ul style="list-style-type: none"> - vooroordelen - zwart-wit denken - demagogie - wij tegenover de anderen ◦ geweld herkennen <ul style="list-style-type: none"> - lichamelijk geweld - mentaal geweld - structureel geweld ◦ zonder geweld conflicten oplossen <ul style="list-style-type: none"> - objectiviteit - genuanceerd denken - luisterbereidheid en dialoog - perspectiefwisseling - empathie <ul style="list-style-type: none"> * meevoelen * betrokkenheid <p>Omgaan met principes in concrete situaties</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ vrijheid ◦ integriteit ◦ rechtvaardigheid ◦ verantwoordelijkheid 	<p>Conflicten oplossen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ barrières wegwerken <ul style="list-style-type: none"> - in- en out-group <ul style="list-style-type: none"> * zich willen onderscheiden van anderen * zich herkennen in anderen - ongelijk toegeven is geen gezichtsverlies - selectief waarnemen <ul style="list-style-type: none"> * antipathie en sympathie * halo-effect - niemand is doorschijnend <ul style="list-style-type: none"> * bedoelingen duidelijk maken ◦ zonder geweld conflicten oplossen <ul style="list-style-type: none"> - conflicten herkennen <ul style="list-style-type: none"> * waar het eigenlijk over gaat? - consensus, compromis <ul style="list-style-type: none"> * gemeenschappelijke belangen - perspectiefwisseling - empathie <p>Omgaan met principes in concrete situaties</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ vrijheid ◦ integriteit ◦ rechtvaardigheid ◦ verantwoordelijkheid

Procesdoel IV Verantwoordelijkheid voor huidige en toekomstige generaties

Bijzondere procesdoelen:

- 4.1 Verantwoordelijkheid tegenover zichzelf
- 4.2 Eerbied voor de anderen
- 4.3 Zorg voor de anderen
- 4.4 Eerbied voor de natuur
- 4.5 Zorg voor de natuur
- 4.6 Inzichtelijke omgang met wetenschap en techniek
- 4.7 Inzichtelijke omgang met media

4.1 Verantwoordelijkheid tegenover zichzelf

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Eigenwaarde</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ waarde van mijn lichaam <ul style="list-style-type: none"> - seksualiteit <ul style="list-style-type: none"> * hygiëne * SOA - mijn lichaam aanvaarden <ul style="list-style-type: none"> * eetgewoonten - de waarde van een gezond lichaam <ul style="list-style-type: none"> * roken * lichaamsbeweging ◦ waarde van mijn identiteit <ul style="list-style-type: none"> - zelfbeeld en ideaalbeeld <ul style="list-style-type: none"> * mezelf durven zijn * hoe ga ik om met vedetten? * hoe ga ik om met mode? - omgaan met negatieve gevoelens <ul style="list-style-type: none"> * als anderen me afwijzen * liefdesverdriet * agressie 	<p>Eigenwaarde</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ waarde van mijn lichaam <ul style="list-style-type: none"> - seksualiteit <ul style="list-style-type: none"> * behoeften verschillen * voorkeuren verschillen - mijn lichaam aanvaarden <ul style="list-style-type: none"> * lichaamscultuur * realistische en onrealistische idealen - de waarde van een gezond lichaam <ul style="list-style-type: none"> * junkfood * drugs ◦ waarde van mijn identiteit <ul style="list-style-type: none"> - mezelf zijn <ul style="list-style-type: none"> * zichzelf blijven in verschillende situaties * populair zijn maar niet ten koste van alles * ontwikkeling van zelfrespect - omgaan met negatieve gevoelens <ul style="list-style-type: none"> * frustratie * depressie * hulpeloosheid

Levensplan

- mijn doelen
 - heb ik een realistisch beeld van mogelijkheden en beperkingen?
 - hou ik rekening met alternatieven?
 - schat ik de consequenties van een keuze in?
 - * partnerkeuze
 - * tienerzwangerschap
 - * tienerhuwelijk

Levensplan

- mijn doelen
 - heb ik een realistisch beeld van mogelijkheden en beperkingen?
 - hou ik rekening met alternatieven?
 - schat ik de consequenties van een keuze in?
 - * zich afzetten tegen de maatschappij
 - * accepteren van volwassen rollen
 - mijn studie is mijn verantwoordelijkheid
 - mijn geld is mijn verantwoordelijkheid

4.2 Eerbied voor de anderen

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>De waarde van anderen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ anderen waarnemen <ul style="list-style-type: none"> - verschillende groepen <ul style="list-style-type: none"> * status - omgaan met stereotypen <ul style="list-style-type: none"> * volwassenen over jongeren * jongeren over bejaarden - waarneming verschilt <ul style="list-style-type: none"> * onbekend is onbemind ◦ omgaan met verschillen <ul style="list-style-type: none"> - andere overtuiging <ul style="list-style-type: none"> * levensbeschouwing * politieke opvatting - andere leefstijl <ul style="list-style-type: none"> * subculturen van jongeren - andere cultuur - andere mogelijkheden <ul style="list-style-type: none"> * valide en mindervalide mensen - ander geslacht - andere huidkleur - andere leeftijd <ul style="list-style-type: none"> * generatieconflicten 	<p>De waarde van anderen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ anderen waarnemen <ul style="list-style-type: none"> - elk van ons behoort tot verschillende groepen <ul style="list-style-type: none"> * verschillen en gelijkenissen - mensen hebben verschillende rollen <ul style="list-style-type: none"> * ik ben dochter, zus, leerlinge, vriendin * de politieagent is niet alleen politieagent - waarneming verschilt <ul style="list-style-type: none"> * belangstelling versus onverschilligheid * sympathie versus antipathie ◦ omgaan met verschillen <ul style="list-style-type: none"> - het anderszijn van anderen respecteren <ul style="list-style-type: none"> * negatieve discriminatie * positieve discriminatie * verdraagzaam versus onverdraagzaam - de vrijheid van anderen respecteren <ul style="list-style-type: none"> * niet iedereen moet hetzelfde denken * niet iedereen moet hetzelfde leven * een eigen leven leiden en toch samenleven

4.3 Zorg voor de anderen

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Kwetsbare individuen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ kinderen <ul style="list-style-type: none"> - kinderen in gevaar <ul style="list-style-type: none"> * verwaarloosd, mishandeld, misbruikt - kinderen op het verkeerde pad <ul style="list-style-type: none"> * jeugdcriminaliteit - kinderen in een instelling ◦ bejaarden <ul style="list-style-type: none"> - ouderdomsziekten - bejaarden in een home ◦ gehandicapten <ul style="list-style-type: none"> - lichamelijk en mentaal - beschutte werkplaats <p>Omgaan met kwetsbare individuen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ wat anderen doen? <ul style="list-style-type: none"> - organisaties ◦ wat we zelf doen? <ul style="list-style-type: none"> - hoe ga ik om met grootouders, bejaarden, zieken of kinderen? ◦ redenen om te helpen <ul style="list-style-type: none"> - medelijden, genegenheid, plicht, solidariteit 	<p>Kwetsbare individuen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ armen <ul style="list-style-type: none"> * generatie-armoede * nieuwe armen ◦ werklozen <ul style="list-style-type: none"> * structurele werkloosheid * conjuncturele werkloosheid ◦ vluchtelingen <ul style="list-style-type: none"> * economische vluchtelingen * politieke vluchtelingen ◦ slachtoffers van natuurrampen ◦ slachtoffers van politieke onderdrukking ◦ slachtoffers van onderontwikkeling <p>Omgaan met kwetsbare individuen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ wat anderen doen? <ul style="list-style-type: none"> - de samenleving ◦ wat we zelf doen? <ul style="list-style-type: none"> - hoe ga ik om met asielzoekers, armen, daklozen, bedelaars? ◦ redenen om te helpen <ul style="list-style-type: none"> - medelijden, genegenheid, plicht, solidariteit

4.4 Eerbied voor de natuur

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Kennis van de natuur leidt tot waardering</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de blauwe planeet <ul style="list-style-type: none"> - het ontstaan van de aarde - de voorwaarden voor het leven dat we nu kennen <ul style="list-style-type: none"> * planten * dieren - biogenese <ul style="list-style-type: none"> * de chemische oorsprong van leven (Stanley Miller) * bouwstenen van het leven - de les van de dinosaurussen <p>De natuur heeft waarde op zich</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de mens maakt deel uit van de natuur <ul style="list-style-type: none"> - voorwaarden voor menselijk leven <ul style="list-style-type: none"> * zuurstof, temperatuur enz. - andere vormen van leven <ul style="list-style-type: none"> * anaëroob enz. ◦ zullen er altijd mensen zijn? 	<p>Kennis van de natuur leidt tot waardering</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de kosmos <ul style="list-style-type: none"> - ons melkwegstelsel is een stipje <ul style="list-style-type: none"> * oneindig heelal? * Big bang en andere theorieën - de zon is een ster <ul style="list-style-type: none"> * ontstaan en vergaan van sterren - materie <ul style="list-style-type: none"> * van atoom tot kosmos * zwarte gaten - tijd en relativiteit <p>De natuur heeft waarde op zich</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ zonder natuur geen mens <ul style="list-style-type: none"> - de mens gebruikt de natuur - de mens bedreigt de natuur - de mens heeft zijn voortbestaan in handen ◦ plaats van de mens in de natuur <ul style="list-style-type: none"> - de mens centraal? - de natuur centraal?

4.5 Zorg voor de natuur

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Ecologie</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ vormen van vervuiling <ul style="list-style-type: none"> - water, lucht en bodem <ul style="list-style-type: none"> * oorzaken * gevolgen * oplossingen ◦ vijf voor twaalf? <ul style="list-style-type: none"> - hoeveel vervuiling kan er nog bij? ◦ onze levensstijl <ul style="list-style-type: none"> - economische groei - welvaart en welzijn <p>Wat doen we eraan?</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ milieuwetgeving <ul style="list-style-type: none"> - de afvalberg is een maatschappelijk probleem <ul style="list-style-type: none"> * sorteren in onze gemeente * sluikstorten ◦ wat ik zelf doe? <ul style="list-style-type: none"> - bewust consumeren? - alle beetjes helpen <ul style="list-style-type: none"> * globale cijfers over zwerfvuil, afvalberg 	<p>Ecologie</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de toekomstige generaties <ul style="list-style-type: none"> - schaarste van de grondstoffen - mensen veroorzaken natuurrampen <ul style="list-style-type: none"> * bodemerosie, overstromingen, lawines * van broeikaseffect tot ozongat - overbevolking - verstedelijking ◦ natuurbehoud in de derde wereld? <ul style="list-style-type: none"> - willen wij betalen voor het regenwoud? - energieverbruik in de wereld <p>Wat doen we eraan?</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ milieuwetgeving <ul style="list-style-type: none"> - milieutaksen <ul style="list-style-type: none"> * verkwisting aan banden leggen? * de vervuiler betaalt? ◦ wat ik zelf doe? <ul style="list-style-type: none"> - bewust omgaan met energie? - alle beetjes helpen <ul style="list-style-type: none"> * globale cijfers over water- en energieverbruik

4.6 Inzichtelijke omgang met wetenschap en techniek

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Wetenschap en ethiek</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ geneeskunde <ul style="list-style-type: none"> - geneeskundige experimenten <ul style="list-style-type: none"> * vrijwillige proefpersonen * onvrijwillige proefpersonen * het gebruik van menselijke embryo's - het scheiden van Siamese tweelingen - het klonen van mensen ◦ analoge thema's over <ul style="list-style-type: none"> - doel en functie van wetenschap - grenzen vrij onderzoek <p>Techniek en ethiek</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ informatica <ul style="list-style-type: none"> - robotisering <ul style="list-style-type: none"> * zegen of vloek? - computertechnologie <ul style="list-style-type: none"> * wordt de computer slimmer dan de mens? - informatisering van de maatschappij <ul style="list-style-type: none"> * privacy * misdaadbestrijding * Big Brother ◦ analoge thema's met aandacht voor: <ul style="list-style-type: none"> - mogelijkheden en gevaren - vooruitgang? 	<p>Wetenschap en ethiek</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ psychiatrie <ul style="list-style-type: none"> - therapieën <ul style="list-style-type: none"> * aversietherapieën * hersenchirurgie * medicatie - gedragsmakers <ul style="list-style-type: none"> * gevangenen hersenspoelen * medicatie voor "moeilijke" leerlingen? ◦ analoge thema's <ul style="list-style-type: none"> - doel en functie van wetenschap - grenzen vrij onderzoek <p>Techniek en ethiek</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ biotechnologie_ <ul style="list-style-type: none"> - genetische manipulatie <ul style="list-style-type: none"> * rasveredeling * transgene soorten * klonen van dieren - massaproductie <ul style="list-style-type: none"> * dieren * gewassen ◦ analoge thema's met aandacht voor: <ul style="list-style-type: none"> - mogelijkheden en gevaren - vooruitgang?

4.7 Inzichtelijke omgang met media

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Kritische omgang met de media</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ sensatie <ul style="list-style-type: none"> - begripsomschrijving <ul style="list-style-type: none"> * sensationele titels in de pers * sensationele berichten * sensationele beelden - rampen doen het goed - schandalen trekken de aandacht ◦ geweld als ontspanning <ul style="list-style-type: none"> - geweld <ul style="list-style-type: none"> * strips * muziekteksten * films * tv - invloed? ◦ voyeurisme <ul style="list-style-type: none"> - de VIP's en hun privéleven - reality tv - glimlach u bent in beeld ◦ idolen en idolatrie <ul style="list-style-type: none"> * identificatie 	<p>Kritische omgang met de media</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ beeldvorming <ul style="list-style-type: none"> - stereotypering in soaps en films <ul style="list-style-type: none"> * de politieagent * de perfecte huisvrouw * de slechterik * de drugverslaafde - veramerikanisering van de cultuur ◦ beïnvloeding <ul style="list-style-type: none"> - het maken van een popgroep of een BV - het verkopen van een president - nieuwsgaring of nieuwsproductie - selectiviteit ◦ beeldcultuur versus woordcultuur <ul style="list-style-type: none"> - wat beelden ons wel en niet vertellen - manipuleren met beelden ◦ de nieuwe media: nieuwe vormen van analfabetisme <ul style="list-style-type: none"> - wie heeft toegang tot het net? - bruikbaarheid van het net?

Procesdoel V Oefening in zingeving

Bijzondere procesdoelen:

- 5.1 Erkenning van de mens als zingeveer
- 5.2 Erkennen dat de mens niet de enige zindrager is
- 5.3 Exploreren, verkennen en integreren van de betekening van de wereld, de mens, de anderen, de natuur (wetenschap, literatuur, kunsten)
- 5.4 Exploreren, verkennen en integreren van de zingeving van de wereld, de mens; de anderen, de natuur (wetenschap, literatuur, kunsten, religies)
- 5.5 Exploreren, verkennen en integreren van de existentiële dimensies
- 5.6 Exploreren, verkennen en integreren van de schoonheid en de waarheid: esthetisch gevoel, distinctie
- 5.7 Exploreren, verkennen en integreren van het geluk in het bestaan
- 5.8 Exploreren, verkennen en integreren van het wereldburgerschap

5.1 Erkenning van de mens als zingever

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>De zin van het leven verkennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de zin van het samenleven <ul style="list-style-type: none"> - behoefte aan sociaal contact <ul style="list-style-type: none"> * uitsluiting * eenzaamheid - verschillende soorten relaties <ul style="list-style-type: none"> * zakelijk * intiem ◦ de zin van werken <ul style="list-style-type: none"> - behoefte aan materieel welzijn <ul style="list-style-type: none"> * primaire behoeften * overbodige luxe? ◦ de zin van ontspanning <ul style="list-style-type: none"> - spel en competitie - vrije tijd <p>Omgaan met zingeving</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ optimisme <ul style="list-style-type: none"> - vertrouwen in mensen - we kunnen dingen ten goede veranderen ◦ pessimisme <ul style="list-style-type: none"> - mensen zijn niet te vertrouwen - het zal slecht aflopen 	<p>De zin van het leven verkennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de zin van het samenleven <ul style="list-style-type: none"> - de ideale samenleving <ul style="list-style-type: none"> * positieve utopieën * negatieve utopieën - verschillende soorten leefvormen <ul style="list-style-type: none"> * huwelijk, LAT- relatie * de kluizenaar, de clochard ◦ de zin van werken <ul style="list-style-type: none"> - werken om te leven of leven om te werken? - soorten arbeid <ul style="list-style-type: none"> * zinvol of afstompend? ◦ de zin van ontspanning <ul style="list-style-type: none"> - een hobby - zoeken naar avontuur? <p>Omgaan met zingeving</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ vrijzinnig humanisme <ul style="list-style-type: none"> - we geven zelf zin aan ons leven - we moeten keuzen maken - we zijn verantwoordelijk voor <ul style="list-style-type: none"> * onszelf * anderen * de natuur

5.2 Erkennen dat de mens niet de enige zindrager is

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Wat is waardevol?</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de waarde verkennen van: <ul style="list-style-type: none"> - het individu - anderen - de mensheid - de maatschappij - dingen - dieren - de natuur - de kosmos - het goddelijke ◦ een hiërarchie in de zingeving? (toepassen op het voorgaande) <ul style="list-style-type: none"> - slechts een zaak telt - verschillende zaken zijn even belangrijk - het ene is belangrijker dan het andere ◦ wat zou je missen? <ul style="list-style-type: none"> - alle mensen zijn verdwenen maar de wereld is gebleven wat ze was - in een kunstmatige leefwereld zonder natuur - op een onbewoond eiland met prachtige natuur 	<p>Wat is waardevol?</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de waarde verkennen met oog voor verschillende culturen, levensbeschouwingen of situaties <ul style="list-style-type: none"> - het individu - anderen - de mensheid - de maatschappij - dingen - dieren - de natuur - de kosmos - het goddelijke ◦ dilemma's <ul style="list-style-type: none"> - mag men een individu opofferen voor een hoger ideaal? - zullen we een Rubens of een man uit een brand redden? ◦ waarden of gebruiken? <ul style="list-style-type: none"> - instrumentele houding herkennen <ul style="list-style-type: none"> * mensen gebruiken mensen * de waardigheid van mensen * mensen gebruiken de natuur * intrinsieke waarde van de natuur

5.3 Exploreren, verkennen en integreren van de betekening van de wereld, de mens, de anderen, de natuur (wetenschap, literatuur, kunsten)

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Kennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ wetenschap tegenover pseudo-wetenschap <ul style="list-style-type: none"> - hoe komen we tot kennis? <ul style="list-style-type: none"> * wat is een wetenschappelijke hypothese? * wat is een wetenschappelijk experiment? - voorbeelden van wetenschappelijke bewijzen bespreken <ul style="list-style-type: none"> * bewijzen dat de aarde rond de zon draait * bewijzen dat de zwaartekracht bestaat - pseudo-wetenschappen <ul style="list-style-type: none"> * astrologie, geloofsgenezers * waarom raken sommige mensen overtuigd? - kennis ontmaskert <ul style="list-style-type: none"> * Skepp <p>Verbeelden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ dromen over de toekomst <ul style="list-style-type: none"> - SF - futurologie - utopieën 	<p>Kennen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ hoe wetenschap de wereld bekijkt <ul style="list-style-type: none"> - de opkomst van de wetenschap <ul style="list-style-type: none"> * Galilei, Copernicus, Vesalius * waarom zijn deze theorieën wetenschappelijk? * hoe deze theorieën wetenschappelijk worden bijgestuurd? van Copernicus naar Kepler - een nieuw wereldbeeld <ul style="list-style-type: none"> * heilige boeken * autoriteitsargumenten * heksen - wetenschap is doeltreffend <ul style="list-style-type: none"> * opkomst van geneeskunde <p>Verbeelden</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ fantaseren over wereld en mens <ul style="list-style-type: none"> - mythen, sprookjes, legenden - ze komen in alle culturen voor <ul style="list-style-type: none"> * functie? * universele symbolen?

5.4 Exploreren, verkennen en integreren van de zingeving van de wereld, de mens; de anderen, de natuur (wetenschap, literatuur, kunsten, religies)

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Vragen die iedereen stelt</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de ‘grote’ vragen <ul style="list-style-type: none"> - waar vandaan? - waar naar toe ? ◦ wetenschap en zingeving <ul style="list-style-type: none"> - evolutietheorie versus creationisme - wetenschap geeft geen absolute antwoorden ◦ levensbeschouwing en zingeving <ul style="list-style-type: none"> - bespreking van de godsdiensten op het keuzeformulier - niet-confessionele levensbeschouwing <ul style="list-style-type: none"> ◦ rekening houden met de grote verscheidenheid onder vrijzinnigen <p>Leven met twijfel</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ niet streven naar zekerheid ten koste van alles <ul style="list-style-type: none"> - profeten, zieners en goeroes - sekten <ul style="list-style-type: none"> * voorbeelden * de behoeften die ze bevredigen * gevaren? 	<p>Vragen die iedereen stelt</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de ‘grote’ vragen <ul style="list-style-type: none"> - is alles toevallig of is er lotsbestemming? - is het leven wel eerlijk? (kinderen met kanker) ◦ wetenschap en zingeving <ul style="list-style-type: none"> - geneeskunde versus mirakels - wetenschap geeft geen absolute zekerheid (een geneesheer belooft niet het eeuwige leven) ◦ levensbeschouwing en zingeving <ul style="list-style-type: none"> - godsdienst: geeft antwoorden op de grote vragen - atheïsme: er is geen god en geen leven na de dood - agnosticisme: wat we niet weten, vullen we niet in <p>Leven met twijfel</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ sceptisch blijven <ul style="list-style-type: none"> - klassieke voorbeelden van openbaring <ul style="list-style-type: none"> * Abraham, Mozes, Mohammed - nieuwe voorbeelden van openbaring <ul style="list-style-type: none"> * Joseph Smith en de mormonen * Getuigen van Jehova

5.5 Exploreren, verkennen en integreren van de existentiële dimensies

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Leven en dood</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ zelfdoding <ul style="list-style-type: none"> - redenen - jongeren - een moeilijk rouwproces ◦ levensvreugde <ul style="list-style-type: none"> - optimisme - aanvaarding, berusting - realisme <p>Eenzaamheid en verbondenheid</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ eenzaamheid <ul style="list-style-type: none"> - gedwongen <ul style="list-style-type: none"> * verlaten, uitgesloten, verbannen, geïsoleerd - zelf gekozen <ul style="list-style-type: none"> * privacy - verkennen aan de hand van voorbeelden <ul style="list-style-type: none"> * gevangenen * de zondebok * mijn kamer is privé 	<p>Leven en dood</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ stervensbegeleiding <ul style="list-style-type: none"> - de zin van lijden? - wanneer stopt het leven? - euthanasie ◦ omgaan met de eindigheid <ul style="list-style-type: none"> - angst voor de dood - rouwverwerking <ul style="list-style-type: none"> * zelf troost vinden * anderen troosten <p>Eenzaamheid en verbondenheid</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ verbondenheid <ul style="list-style-type: none"> - zich verbonden voelen met de natuur <ul style="list-style-type: none"> * manieren waarop dit zich kan uiten - zich verbonden voelen met anderen <ul style="list-style-type: none"> * solidariteit, * filantropie * massahysterie * nationalisme ◦ vrijheid <ul style="list-style-type: none"> - ik blijf hoe dan ook verantwoordelijk voor mezelf - authenticiteit

5.6 Exploreren, verkennen en integreren van de schoonheid en de waarheid: esthetisch gevoel, distinctie

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p style="text-align: center;">Zoeken naar schoonheid</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ kunst en schoonheid <ul style="list-style-type: none"> - zoeken naar een mooi schilderij - plastisch kunstwerk - boek of gedicht - muziek ◦ criteria voor kunst? <ul style="list-style-type: none"> - kan ik zeggen waarom ik iets mooi vind? - kunnen we over smaken discussiëren? - is het een kwestie van gevoel of verstand? - kunnen we kunst leren waarderen? <ul style="list-style-type: none"> * door erover te lezen? * zelf muziek te spelen, schilderen? - objectieve schoonheid? ◦ schoonheid in onze omgeving <ul style="list-style-type: none"> - leefstijl <ul style="list-style-type: none"> * kitsch: tuinkabouters, manneke pis * design: de ene vulpen is de andere niet? - onze omgeving <ul style="list-style-type: none"> * kan een stad mooi zijn? * architectuur * natuur: een mooie boom? 	<p style="text-align: center;">Zoeken naar schoonheid</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ kunst en schoonheid <ul style="list-style-type: none"> - schilderijen of muziek uit verschillende tijdperken of culturen vergelijken - idem verschillende kunststromingen - verkennen van hedendaagse kunst ◦ criteria voor kunst? <ul style="list-style-type: none"> - moet de kunstenaar een ambachtsman zijn? - moet de kunstenaar mooie dingen maken? - moet de kunstenaar taboes doorbreken? - kan een chimpansee schilderen als Picasso? - bestaat er schoonheid die van alle tijden is? - wat met stripverhalen, soaps en smartlappen? ◦ schoonheid in onze omgeving <ul style="list-style-type: none"> - leefstijl <ul style="list-style-type: none"> * mode: subculturen, extravagant * lichaamsversiering: ook in andere culturen - onze omgeving <ul style="list-style-type: none"> * natuur en recreatie * stad en mobiliteit * leven en industrie

5.7 Exploreren, verkennen en integreren van het geluk in het bestaan

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>Wat maakt mensen gelukkig?</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ geluk is een zaak van hebben <ul style="list-style-type: none"> - welvaart, welzijn en geluk <ul style="list-style-type: none"> * steeds meer consumeren? * wat zijn echte en valse behoeften? - voorstellingen van geluk die worden opgedrongen <ul style="list-style-type: none"> * de reclame * producten voor het grijpen in grootwarenhuizen * meer schulden maken dan we kunnen dragen ◦ geluk is een kwestie van zijn <ul style="list-style-type: none"> - wie of wat willen we zijn? <ul style="list-style-type: none"> * beroemd? belangrijk? - zichzelf kunnen zijn <ul style="list-style-type: none"> * verkennen van authenticiteit - voorstellingen die worden opgedrongen <ul style="list-style-type: none"> * schoonheidsideaal <p>Omgaan met geluk</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ geluk van anderen <ul style="list-style-type: none"> - rivaliteit ◦ eigen geluk <ul style="list-style-type: none"> - wat is genieten? - kunnen genieten van het leven 	<p>Wat maakt mensen gelukkig ?</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ positieve houdingen tegenover geluk <ul style="list-style-type: none"> - levenskunst - genieten positief waarderen <ul style="list-style-type: none"> * hedonisme, epicurisme ◦ negatieve houdingen tegenover geluk <ul style="list-style-type: none"> - schuld, zonde <ul style="list-style-type: none"> * de zondeval van Adam en Eva in het zweet zult ge werken ◦ een cultuur onder stress <ul style="list-style-type: none"> - onthaasten of steeds sneller? - terug naar de natuur? ◦ dromen van geluk <ul style="list-style-type: none"> - luilekkerland - een rechtvaardige maatschappij - alleen of samen gelukkig zijn? <p>Omgaan met geluk</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ geluk van anderen <ul style="list-style-type: none"> - jaloersheid en leedvermaak - gelukkig zijn met en door anderen ◦ eigen geluk <ul style="list-style-type: none"> - kunnen genieten van kleine dingen

5.8 Exploreren, verkennen en integreren van het wereldburgerschap

1 ^{ste} leerjaar	2 ^{de} leerjaar
<p>We zijn allen mensen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ alle mensen behoren tot dezelfde soort <ul style="list-style-type: none"> - melanine maakt het minieme verschil in huidskleur - het menselijk DNA - racisme is onwetenschappelijk <p>De wereld is een dorp</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ de wereldbevolking groeit <ul style="list-style-type: none"> - migraties ◦ het voordeel van mekaar te ontmoeten <ul style="list-style-type: none"> - van ontdekkingsreizen tot massatoerisme - wereldhandel ◦ vervuiling kent geen grenzen <ul style="list-style-type: none"> - kernrampen - internationale wateren 	<p>We zijn allen mensen</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ culturen verschillen <ul style="list-style-type: none"> - individualisme in het Westen en in andere culturen - idem seksualiteit - idem jongeren ◦ mensen hebben een aantal zelfde behoeften <ul style="list-style-type: none"> - biologische - sociale <p>De wereld is een dorp</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ uniformiteit of diversiteit <ul style="list-style-type: none"> - een multiculturele wereld - veramerikanisering van de cultuur via de media - culinaire diversiteit ◦ wereldhandel <ul style="list-style-type: none"> - voordelen en nadelen ◦ vernietiging van de wereld is mogelijk <ul style="list-style-type: none"> - van wereldoorlogen naar wereldvrede?

Leden van de leerplancommissie

Eddy Borms

Wilfried Brackeva

Martine De Winter